

Edith Södergran med katten Totti i Raivola. Foto: Bonniers arkiv.

Mångtydig och egensinnig Om Edith Södergran i översättning

Av Ann-Marie Vinde

Första gången den finlandssvenska poeten Edith Södergran (1892-1923) översattes var det hon själv som stod för översättningen, som var från svenska till tyska, hennes andra och mycket starka språk. Det skedde 1922, när hon arbetade på en antologi som skulle presentera finlandssvenska och svenska poeter i Tyskland. Hur hon skulle ha tagit sig ut i antologin får vi aldrig veta:

I förtvivlan över att hon inte fick boken förlagd brände hon alla de 160 sidor den omfattade.

Men 1929 började man översätta ES till finska och 1942 presenterades hon för första gången på tyska. I dag är hon översatt till minst 25 språk, de flesta europeiska, men också arabiska (1994), kinesiska (1987), khmer (2005) och japanska (2011).

De arabiska översättningarna, som Marina Stagh skrev utförligt om i DN 940929, är så kallade relä- eller sekundäröversättningar, d.v.s. de är inte gjorda mellan svenska och arabiska utan via engelska. Förlagan var Martin Allwoods utgåva från 1980. För den kinesiska står den i Sverige kände poeten Bei Dao. Den till khmer har bland upphovsmännen den svenska författaren Anna Mattsson (*Alexandras rum* m.fl.), som sedan flera år är bosatt i Kambodja och talar språket flytande.

I Norden, finns ES utom på finska på danska, isländska och nordsamiska. I Norge får man läsa henne på svenska.

Rytm går före rim

De arton volymer med översättningar som jag har tagit del av har oftast fylliga presentationer av Södergrans liv och författarskap och förord av översättarna. I dem uppehåller de sig vid målen för översättningen, och om dem är de eniga: att ge sina versioner en levande rytm, att skapa en text som är dikt också på målspråket, utan att ge avkall på troheten mot tonen och tankeinnehållet i originalet. Att rimma, i de fall ES gör det, är inte så viktigt.

Om arbetet med språket i övrigt är det få som skriver något konkret. Bara Klaus-Jürgen Liedtke och Roberto Mascaró och ger oss en inblick i översättarens verkstad. Liedtke är frikostigast, inte i volymen *Der Schlüssel zu allen Geheimnissen* utan i sin artikel om att översätta Södergran (KJL 11). De två, och Stina Katchadourian, är öppna med att det krävs många versioner innan man är nöjd med en översättning. När SK säger att det inte finns något som heter en slutgiltig version, menar hon att lyriköversättaren, även efter det att översättningen är tryckt, ständigt kommer på nya sätt att handskas med knepigheter i originalet. Under Liedtkes översättning av *Till fots fick jag gå genom solsystemen* 2011 framgår att den är en av fyra versioner som han publicerat mellan 1987 och 2002. Av *Dagen svalnar ...* finns bara strof I och II med i KJL 02. När jag frågade om det berodde på ett missöde, blev svaret att de inte är med därför att översättningen av strof III och IV inte höll. Först i år har Liedtke nått dit han ville, och nu finns hela dikten med i den ljudbok med Södergrandikter i hans översättning som spelats in i Berlin i sommar.

Och, Mascaró, vars ursprungsland är Uruguay, redovisar två versioner av *Landet som icke är*. Vidare berättar han att han för att få hjälp med tidsfärgen återupptog läsningen av en poet som var samtida med ES, Delmira Augustini (1886-1914), uruguayansk modernist, vars dikter delar många drag med Södergrans.

Endast en översättare, Allwood, hävdar att Södergran är lätt att översätta och det därför att hon sällan använder rim och bunden vers och hennes bilder oftast är tydliga och raka.

De som finner det mindre lätt nämner som svårt de vilda associationerna, okonventionell grammatik, ord med flera betydelser, att ES hittar på nya ord och uttryck och emellanåt använder föråldrade uttryck. Om man då menar föråldrade för hennes tid eller nutiden framgår inte.

I det följande visar jag hur man har handskats med en del av detta i några välkända dikter.

Först ett par mångtydiga ord i *Dagen svalnar ...* (1916). Rösten är en kvinnas.: ”Det vore underligt att känna,|en enda natt, en natt som denna|ditt tunga huvud mot mitt bröst.” *underligt* betyder inte bara egendomligt, konstigt, vilket är den betydelse de flesta har översatt (da: *underligt*, eng: *strange*, sp: *extraño*), utan också förunderligt, vidunderligt, underbart, som

enligt min uppfattning är den som överväger här. Den finns i två av de engelska översättningarna (*wondrous*; *wonderful*), i de franska (*merveille*; *si merveilleux*) och i den italienska (*bello*).

Den som bäst har bevarat flertydigheten är den tyska: KLJ har *seltsam*.

”Du kastade din kärleks röda ros| i mitt vita sköte –”. Hur *sköte* i andra strofen översätts beror på hur man förstår hela satsen, och för den delen hela dikten, och på vilka ord som finns att tillgå i målspråket. De huvudsakliga betydelser *sköte* har/hade är *knä* i betydelsen ovansidan av låren hos en sittande; famn; armar; barm/bröst hos kvinna och säte för kvinnans könsorgan. Danskans och tyskans ord (*skød* och *Schoß*) har samma omfång som *sköte* och likadant är det med franskans, italienskans och spanskans (*sein*, *grembo* och *regazo*). Att de franska översättarna har olika prepositioner tyder på att de uppfattar situationen olika. Den ene skriver *dans* (i, ner i) *mon sein blanc*, den andre *sur* (på, ner på) *mon sein*. I engelskan saknas ett så mångtydigt ord som *sköte*, så översättarna har varit tvungna att bestämma sig för vilken betydelse de vill framhäva. Därför uppträder *i mitt vita sköte* som *into my embrace* (famntag; omfamning); *into my white womb* (sköte, livmoder); *into/upon my white/soft lap* (knä, ovansidan av låren hos en sittande); *into my white sex* Utom att betyda kön/genus och samlag är *sex* sedan mitten av 1600-talet slang och en eufemism för det kvinnliga eller manliga könsorganet.

Stjärnorna (i *Dikter* 1916) börjar: ”När natten kommer| står jag på trappan och lyssnar| stjärnorna svärma i trädgården| och jag står i mörkret.” Att *svärma* innebär att det myllrar, vimlar av stjärnor förmedlar alla översättningar utom två engelska. Där ägnar sig stjärnorna åt svärmeri: *the stars romance/ are romancing in the garden*.

Södergranska sammansättningar

När jag skriver av *O, mina solbrandsfärgade toppar* på datorn, reagerar ordbehandlingsprogrammet, precis som många läsare gjorde 1918, och rödmarkerar tre sammansättningar, som det inte känner igen: *solbrandsfärgade*, *eldögda* och *renblå*. *solbrandsfärgad* finns med i Svenska Akademiens ordbok (SAOB), men det enda belägget är det i Södergrans dikt. *solbrand* fanns redan i fornsvenskan och betecknar, särskilt i litterär stil, ”brännande solsken eller det röda återskenet från solen vid solnedgång o.d.”. Sex av sju översättningar säger inte om bergstopparna färgas av en uppåtgående eller nedåtgående sol (eng. *O, my sunglow-tinted/sunflame-coloured/ sunbegotten* (avlade/födda av solen) *peaks*; *colorful sunburnt summits*. I italienskans och franskans är ordföljden betingad av att de inte kan bilda sammansatta adjektiv som kan placeras före sitt huvudord så som svenskan och engelskan: *O mie vette colorate di fuoco solare* (ordagrant: O mina toppar färgade av solbrand); den ena franska: *O mes cimes embrasées de soleil* (O mina toppar brända av sol), medan den andra är bestämd över att det är solnedgången som får berättarens bergstoppar att brinna:

O mes sommets qu’incendie le couchant, till skillnad från Ebba Witt-Brattström som i *Ediths jag* uppfattar den som en gryningsdikt.

Inte heller *eldögd* (med glänsande, skarpa eller genomträngande ögon) och *renblå* (helt eller klart blå) visar sig vara ord som ES har hittat på. Båda finns i SAOB, men *renblå* bara i ett exempel från 1813 och med upplysningen att det numera (1957, när artikeln om adjektivet *ren* skrevs) bara förekommer tillfälligt. De engelska versionerna har *fire-eyed angels* eller *angels with fiery eyes* och *your pure* eller *clean blue sky*, medan de italienska och franska har *angeli dagli occhi di fuoco* och *des anges aux yeux de feu* (änglar med ögon av eld) och *tuo terso azzurro cielo* (din klara blå himmel) och *ton azur limpide* (ordagrant: din himmel klara; *azur* är här substantiv, som används poetiskt för *himmel*).

Ålderdomligt och poetiskt

Raden *Jag anar ren mig själv* i *Till fots*.... innehåller det i rikssvenskan ovanliga och ålderdomliga *ren*, den finlandssvenska formen av adverbet *redan*. I tredje strofen av *Dagen svalnar* ... återfinns det två gånger: *Nu känner jag ren hans tunga hand/ hans fasta grepp*.... I KJL 11 visar Liedtke att en del tyska översättare inte har förstått vad det betyder och därför återgett det felaktigt eller mindre bra, med *nur* och *beinahe*. I de översättningar jag har studerat är det rätt uppfattat, men i en är det överhoppat. Anledningen är nog också här att översättaren inte har förstått vilket ord det rör sig om, då *Jag anar ren mig själv* hos honom har blivit till engelska *I foresee myself clean*.

Näst sist i den samling som gavs ut postumt 1925 står *Landet som icke är*, som också har fått ge namn åt utgåvan. När ES formulerade den välklingande frasen, tror jag att hon valde *är* framför ett väntat *finns/finnes* därför att vokalen är lång i det betonade *är* och konsonanten tonande, medan *finns* har kort vokal och tyngs av tre konsonanter, varav *f* och *s* är tonlösa. För *är* har de flesta översättarna den direkta motsvarigheten: *Landet som ikke er; The land that is not; Le pays qui n'est pas; La terra che non è; El país que no es; Das Land, das nicht ist*. En engelsk översättning (GB) har i stället förfluten tid: *The Land that never was*, Landet som aldrig [har] funnits. En av översättarna till spanska, Mascaró, har två versioner, vilket han motiverar i sitt förord. Den ena har fått namnet *El país que no es* och den andra *La tierra que no existe*. Även en av de franska översättarna använder motsvarigheten till verbet *existera*, *finnas* i sin version: *Le pays qui n' existe pas*.

Den för oss äldre, högtidliga negationen *icke* speglas enkelt i danskan med dess *ikke*. I de andra språken är satsen också negerad på ordinarie sätt, men inte lika effektivt, med två undantag. Daisy Aldans och Leif Sjöbergs engelska version från 1992 har *The Land that is nowhere* (Landet som ingenstans finns/är...som inte finns/är någonstans). Liedtke, som diskuterar frasen i KJL 11, menar att rytmen i 'Das Land das nicht ist' är omöjlig. Därför fastnade han för *Das Land das nirgendwo ist* (Landet som ingenstans är/som inte finns/är någonstans), trots att det innebär en betydelseförskjutning, något som han har fått både klander och beröm för.

ANN-MARIE VINDE var tidigare universitetslektor i engelska, nu översättare och skribent. 2010 kom hennes tvåspråkiga *Min flod flyter mot dig. Sextio dikter av Emily Dickinson* i översättning av Ann-Marie Vinde. I dikten *Jag hittat ord för varje tanke/jag nånsin tänkt – utom en* – återger hon, inspirerad av Edith Södergran, substantivet *blaze* med *solbrand*.

Litteraturlista till "Edith Södergran i översättning"

Södergrans samlade dikter gavs först ut av Gunnar Tideström 1949.

Den nu auktoritativa utgåvan är den textkritiska *Edith Södergran: Samlade skrifter I: Dikter och aforismer*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, 1990. (227 dikter)

Ett urval översättningar av Edith Södergrans dikter

Danska

Edith Södergran. Triumf at være til ... Et udvalg. Översättning: Naja Marie Aidt m.fl. København: Nansengade Antikvariats Forlag, 2005. 88 dikter. (da 05)

Edith Södergran. Digte. Översättning: Jens Lund Andersen och Hagemund Hansen. København: Hasselbalch, 1953. 95 dikter. (da 53)

Engelska

Eight Swedish Poets. Översättning: Frederic Fleisher. Bo Cavefors Bokförlag, 1969. Tio dikter. Också i Fleishers *Seven Swedish Poets*, 1963.(FF)

We Women. Selected Poems of Edith Södergran. Översättning och introduction: Samuel Charters. Stockholm: Oyez. Serendipity Books, 1977. 21 dikter. (SC)

The Collected Poems of Edith Södergran. Översättning: Martin Allwood (1916–1999) I samarbete med Cate Ewing och Robert Lyng. Mullsjö: Anglo-American Center, 1980. (MA)

Poems by Edith Södergran. Översättning: Gounil Brown (1926-2007; f. Gunnel Hallin). 2:a uppl. Eastbourne, UK: Icon Press, 1990. 100 dikter. (GB)

Complete Poems. Edith Södergran. Översättning: David McDuff. Newcastle. Bloodaxe Books, 1992 (1984). Fyllig introduktion med många fotografier, s. 9-51. DM är översättare från ryska och skandinaviska språk. (DM)

Love & Solitude. Edith Södergran. Selected poems 1916-1923. Tvåspråkig utgåva. Seattle: Fjord Press, 1992 (1985;1981). 64 dikter. (SK)

Violet Twilights/Edith Södergran. Översättning: Daisy Aldan och Leif Sjöberg. Merrick, N.Y.; Cross Cultural Communications, 1993. 19 dikter. (VT)

Selected Poetry. Edith Södergra. Tvåspråkig utgåva. Översättning och introduktion: Theo Radić. Stockholm: Syukhtun Editions, 2006. 194 dikter. (TR)

Franska

Poèmes du pays qui n'est pas. Urval, översättning och introduktion: Pierre Naert. Paris: Debresse, 1954. 238 s. (PN)

Edith Södergran. Poèmes complets. Översättning och introduktion: Régis Boyer. Paris: Éditions Pierre Jean Oswald, 1973. (RB)

Italienska

Edith Södergran. Notturmo ed altre poesie. Översättning och introduktion: Bruno Argenziano. Firenze: Edizioni Polistampa, 2009. 91 dikter. (BA)

Spanska

Edith Södergran, el corazón desmedido. Madrid: Torremozas, 1992. Inledning och översättning: Carmen Díaz de Alda Heikkilä. 53 dikter. (CD)

Edith Södergran, Antología Poética. Madrid: Visor, 1992. Urval, inledning och översättning: Jesús Parda. 96 dikter. (JP)

El País que no es: poemas selectos/ Edith Södergran. Caracas/Montevideo/Malmö: Ediciones encuentros imagianrios, 2009. Urval, förord och översättning: Roberto Mascaró. 38 dikter. (RM)

Tyska

Das Land, das nicht ist. Eine Schwedische Anthologie aus Finnland. Kommentarer och översättning: Gisbert Jänicke. Berlin: VEB Hinstorff verlag, 1986. 23 dikter av ES. (GJ)

Der Schlüssel zu allen Geheimnissen: Gedichte 1907–1922/Nyckeln till alla hemligheter.

Edith Södergran. Dikter. Urval och översättning: Klaus-Jürgen Liedtke. Berlin: Gemini Verlag, 2002. 62 dikter. (KJL 02) KJL har också översatt det mesta av Gunnar Ekelöf till tyska.

Följande har skrivit initierat om översättning/ar av ES

Klaus-Jürgen Liedtke: ” ’Storslaget, men felaktigt!’ Om poesiöversättning med Edith Södergran som exempel” (*Lyriskvänner* 2-3/11, s. 7-19). Kommenterar *Till fots, Min framtid, Livets syster, Landet som icke är*. Utom ES har KJL översatt det mesta av Gunnar Ekelöf till tyska.

W. Glyn Jones: ”Edith Södergran i engelsk översättning.” I *Svenska folkskolans kalender*. Helsingfors, 1993, s. 54-61. Kommenterar MA, SK, DM, GB och Keith Bosley (ett litet urval i *Books from Finland*, 1978), varav SK:s och Bosleys får bäst betyg. WGJ, som skriver på danska, har varit professor i skandinaviska språk vid universiteten i Newcastle och East Anglia. Han översätter också, särskilt dansk och färöisk litteratur till engelska.

George C. Schoolfield (1936-1911): *Edith Södergran. Modernist Poet in Finland*. Westport, Conn: Greenwood Press, 1984.

“No End of Edith”. I *Swedish Bookreview 1992: Supplement*, s. 5–17.

”Blasting and Bombardiering: tentative suggestions on Edith Södergran’s *Visan från molnet*” I *Festskrift till Johan Wrede*, s. 145–150. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, 1995.

GCS var professor i tysk och skandinavisk litteratur vid Yale.